

Ernst-Ullrich Pinkert

Docent, Dr.phil., Institut for Sprog og Internationale
Kulturstudier, Aalborg Universitet.
pinkert@hum.aau.dk

„... rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“

Arthur Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler i Danmark

Nordsjælland med sine strande og skove, søer og slotte, historier og historie har inspireret mange kunstnere - malere, komponister, forfattere. Blandt dem også betydningsfulde tysksprogede forfattere som Klopstock, Fontane, Thomas Mann og Rilke, hvis rejser til Danmark/Nordsjælland har efterladt mange spor i deres værker.

Det gælder også for den østrigske forfatter Arthur Schnitzlers (1862-1931) rejser til Danmark. Alle de danske skuepladser, som han benytter sig af i fire af sine værker, har således været etapper på forfatterens rejser til Danmark - dvs. til København og Nordsjælland. Det første af disse værker, novellen *Die Frau des Weisen*,¹ udkom i 1897, kun få måneder efter Schnitzlers første Danmark-rejse. De tre andre blev offentliggjort efter hans sidste Danmark-rejse i 1923: *Traumnovelle*, novellen *Fräulein Else* og dramaet *Komödie der Verführung*.²

Schnitzler blev født i Wien og levede her til sin død. Den tætte tilknytning til byen og dens omegn har han til fælles med mange af sine litterære figurer. Men Schnitzler rejste også meget, både i Østrig[-Ungarn] og til udlandet, - også dette havde han til fælles med mange af sine litterære skikkelser. Der gik næppe et år, hvor Schnitzler ikke i mindst to måneder levede fjernt fra Wien, fortrinsvis i de østrigske og italienske alper, i Schweiz og andre europæiske lande - heriblandt de nordiske. Alle disse rejser efterlod mangfoldige spor i hans værker, de fleste fra rejserne til de østrigske alper og Sydtyrol, men der er altså også betydelige spor fra hans tre rejser til Norden og her især til Danmark.

I årene 1896, 1906 og 1923 tilbragte Schnitzler i alt 14 uger i Norden, heraf de 10 i Danmark. Hans første rejse fra 1896 var en rundrejse gennem Norge, Sverige og til sidst Danmark (København og Nordsjælland). Rejsen fra 1906 bragte ham til Nordsjælland igen,

og rejsen fra 1923 var en promotion-tour til København og Stockholm. I begge byer blev han modtaget og hyldet som den berømte forfatter, han var blevet til. Han blev fotograferet, filmet, fejret.

Landskabet i Nordsjælland tiltalte Schnitzler overordentligt. I et brev fra Wien til redaktør Otto Borchsenius i København skrev han i 1902, at han ikke kunne glemme den „vidunderlig smukke sommer“, som han havde oplevet ved Øresund i 1896.³ På sin anden rejse til Nordsjælland i 1906 mindedes han i et brev til en ven i Berlin igen rejsen fra 1896: „I år føler jeg mig endnu stærkere berørt af disse landskabers charme end for ti år siden“.⁴

‘Landskabernes charme’ er dog, som Schnitzler også fremhæver i sit brev til Borchsenius, uløseligt forbundet med mødet med de „rare mennesker, som jeg først lærte at kende i Danmark“.

På denne baggrund må det være tilladt at påstå, at anvendelsen af landskabsmotiver fra Nordsjælland

i Schnitzlers værker implicit også altid indeholder en hommage til disse ‘rare mennesker’ - selv om ingen af dem portrætteres i Schnitzlers værker - og selv om Schnitzler forsøgte at tilsløre netop det landskab, som han elskede så højt. Men hvem er de ‘rare mennesker’, som forfatteren Arthur Schnitzler „først lærte at kende i Danmark“?

Schnitzlers danske forbindelser

Schnitzler fastslog i 1918, „at man i Norden forstod mig bedre end i Syden“.⁵ I Norden havde han rigtigt nok mange læsere og et stort publikum, men for at nå så langt havde han brug for mange hjælpere, der ydede en indsats som interkulturelle formidlere: som oversættere, forlæggere, anmeldere, teaterinstruktører mv.

Marienlyst ved Helsingør,
hvor Schnitzler ferierede i 1906.

Nogle af dem var kun aktive en eller to gange, andre ledsagede Schnitzler og hans arbejde gennem årtier - to af dem var selv kendt som forfattere: Georg Brandes og Peter Nansen. Det er med stor sansynlighed dem, han forbinder med „disse landskaber“; Schnitzler stod i kontakt med dem gennem mange år; de korresponderede i årtier (på tysk), og de mødtes igen både i Wien og i Nordsjælland.

Da den unge forfatter Schnitzler i 1894 - dvs. kort tid før sit litterære gennembrud - for første gang sendte nogle af sine værker til den berømte litteraturkritiker Georg Brandes, håbede han ligesom så mange andre unge forfattere på Brandes' opbakning. Og den fik han både per post og i Brandes' publikationer. Efter deres første møde i 1896 udviklede relationen sig og blev - efter at Schnitzler havde overvundet sin ærefrygt - til et livslangt venskab.

Brandes var i Schnitzlers øjne „den for Danmark repræsentative mand“⁶, og han blev for ham den vigtigste kontaktperson i hele Norden. Brevvekslingen mellem dem varede i mere end tredive år og endte først med Brandes' død.⁷ Selv om mange af deres breve havde en arbejdsmæssig baggrund, så indtager brevvekslingen med Brandes en særstilling i Schnitzlers korrespondence. Den er nemlig præget af gensidig hengivenhed og indeholder mange bekendelser til deres venskab. Med rette karakteriserede Olga Schnitzler sin mands relation til Brandes på følgende måde:

Overfor næsten ingen anden person er Schnitzler så uforbeholdent åben; på begge sider fornemmer man aldrig andet en varme, kærlighed og beredvillighed til åbenhjertighed overfor hinanden, helt frem til de seneste år.⁸

Schnitzler er Brandes' foretrukne kontaktperson i Wien, og Brandes er Schnitzlers intellektuelle brohoved i Norden. I Schnitzlers vidt forgrenede kontaktnet spiller han en betydelig rolle - og i hans danske netværk den centrale.

Under sit første Danmark-besøg i 1896 lærte Schnitzler også forfatteren Peter Nansen at kende. Forholdet mellem Schnitzler og Nansen, der lige var blevet direktør hos forlaget Gyldendal, var præget af stor, gensidig sympati og en interesse for beslægtede emner. Nansen oversatte og offentliggjorde flere af Schnitzlers værker. De mødtes nogle få gange og korresponderede med hinanden i mere end tyve år.⁹ Deres breve er dog i højere grad udtryk for venlig rutinepræget kontaktpleje end for et nært venskab.

Gennem møderne og korrespondencen med Brandes og Nansen fik Schnitzler i løbet af få år kontakt med mange repræsentanter for det litterære København¹⁰, bl.a. til Emmy Drachmann, Holger Drachmann¹¹, Sophus Michaëlis¹², Svend Borberg, Otto Benzon og Otto Rung. Schnitzlers stigende berømmelse i Danmark og det københavnske kultur-

miljø førte bl.a. til, at han regelmæssigt modtog anmodninger af for ham ukendte personer, der ønskede at oversætte ét eller flere af hans værker til dansk.

Schnitzler stod også i forbindelse med forfatterinden Karin Michaëlis (1872-1950). Der kan dog kun dokumenteres et enkelt møde mellem dem - hjemme hos familien Schnitzler i Wien d. 25. oktober 1912. Blandt gæsterne var Richard og Paula Beer-Hofmann, som i august 1896 sammen med Schnitzler havde tilbragt tre ferieuger i Nordsjælland, og Peter Nansen. Dagen før forberedte Schnitzler sig til denne aften ved at læse Karin Michaëlis' gennembrudsroman fra 1910, *Den farlige alder*³; denne forberedelse kunne tyde på, at de ikke havde mødt hinanden før.

Det vides ikke, hvor megen kontakt der efter sammenkomsten i Wien har været mellem Schnitzler og Karin Michaëlis; men der eksisterer et håndskrevet, hidtil upubliceret kort fra Schnitzler til Karin Michaëlis, hvoraf det fremgår, at der i hvert fald har været lidt kontakt. Kortet fra 1916 lader formode, at Schnitzler på et tidspunkt havde tilsendt hende sin novelle *Frau Beate und ihr Sohn*⁴ og at hun havde kvitteret for modtagelsen. I sit ikke bevarede takkebrev har Karin Michaëlis efter alt at dømme udtalt sig positivt om denne novelle om en kvinde tæt på 'den farlige alder'.

Kortet er bemærkelsesværdigt: det bærer fire stempler, der markerer dets vej fra et Østrig i krig til Fyn: Wien 8.11.1916; Svendborg 14.11.1916 og Thurø - uden dato. Fra Fyn blev kortet eftersendt til København: en ukendt person havde klistret eftersendelsesadressen oven på den af Schnitzler valgte adresse. Derudover findes der et bredt stempel ZENSURIERT k.u.k. ZENSURAMT, som viser, at kortet har været i fingrene på den kejserlig-kongelige censur. Al post til udlandet var mistænkelig i første verdenskrig og derfor underlagt censuren.

Schnitzler undskylder sig hos Karin Michaëlis for at have skrevet et åbent postkort. Denne 'mindre korrekte' opførsel forklarer han med, at lukkede breve under censurens betingelser lettere kunne bortkomme end et postkort. Til det bemærkelsesværdige hører også, at Schnitzler en sjælden gang kommenterer et af sine værker, dvs. først og fremmest fortællingens voldsomme slutning.

Frau Karin Michaelis
adr. Herdis Bergström
Dosseringen 304
Kopenhagen

8.11.916

Verehrte Frau Karin Michaelis - es freut mich sehr, daß Ihnen die Beate gefallen hat, eins meiner Werke, das vielfach und mit besondrer Vorliebe mißverstanden wird. Der Schluß scheint ja (offenbar aus künstlerischen - nicht moralischen - Gründen) - wie mir der Zweifel auch Wohlwollender zu bedenken gibt - nicht durchaus überzeugend zu sein. - Ich schreibe Ihnen meinen Dank und Gruß auf einer Karte - die nach meiner Erfahrung sichrer ins neutrale Ausland gelangt als Briefe - auf die Gefahr hin, daß Sie mich für minder correct (aber geradezu langweilig) halten wie früher.

Auf Wiedersehen hoffentlich, und schöne Grüße, auch von meiner Frau

Ihr sehr ergebener
Arthur Schnitzler¹⁵

Danmark som kontrastfarve

Schnitzlers dagbøger og rejsebrev indeholder en del interessante (korte) bemærkninger om folk og fæ i Danmark og Norden - og (mere udførligt) alt det, som Brandes fortalte om Ibsen og Strindberg, sladder og lidt dyneløfteri - men der er ingen oplysninger om den senere brug af danske skuepladser og motiver i hans værker. Når man vurderer dem ud fra deres litterære kontekst, må man konkludere, at Schnitzler ikke lægger vægt på at 'afbilde' Danmark og danske forhold realistisk - måske med undtagelse af det skildrede badehotelmiljø

i den tidlige novelle *Die Frau des Weisen*; dette minder nemlig om Skodsborg badehotel, hvor Schnitzler og Beer-Hofmanns havde tilbragt deres ferie i 1896.¹⁶

Skodsborg Badehotel.
ca. 1905.

© Søllerød Museum,
Byhistorisk Arkiv

Schnitzlers nordsjællandske skuepladser er trods deres autobiografiske forankring ikke 'autentiske', idet forfatteren enten anonymiserer dem eller bearbejder dem så meget, at de til sidst intet har til fælles med kystlandsskabet ved Øresund. I hans *Komödie der Verführung* bliver Gilleleje i Nordsjælland således gjort til skueplads for tredje og sidste akt, men det er et luksuriøst tropeparadis med sjældne sangfugle, der med det af Schnitzler ligeledes kendte feriested, Gilleleje, kun har navnet til fælles. Forfatteren har sikkert haft „disse landskabers charme“ for øje, da han formede dette utopiske sydhavslandskab; han overdriver ligefrem denne charme så meget, at den får paradisiske træk. Men *Komödie der Verführung* er ingen komedie, der ender med end happy-end. Dramaet slutter jo hin 1. august 1914, hvor 1. verdenskrig startede, og den indtil da kendte verden gik i opløsning, og 'la belle époque' endte særdeles grimt. På denne måde benytter Schnitzler sig af disse landskabers charme som kontrastfarve - han vil jo ikke udtale sig om danske forhold, men om den gamle verdens undergang.

Arthur Schnitzler
Hofphotograph E. Bieber

Schnitzler skildrer ikke 'den danske virkelighed' i de nævnte værker, langt fra - men han benytter sig af sine erindringer om Danmark, underkaster dem sine egne specifikke udtryksbehov og skaber en ny litterær virkelighed. Hans værker med danske motiver åbner altså ikke noget vindue mod et genkendeligt Danmark. Men har man forstået, at Schnitzlers litterære Danmark først og fremmest er en kontrastfarve til accentuering af både menneskelige og sociale krisesituationer, så åbner der sig vinduer mod hele Schnitzlers litterære verden.

Schnitzler selv føler sig altid godt tilpas i Danmark - ikke mindst pga. de „rare mennesker“, som han møder her. Til Brandes siger han i 1923, at han „synes om danskerne og Danmark“¹⁷, men hans litterære skikkelser kommer i krise her. I Gillelejes tropeparadis kan de ganske vist lytte til eksotiske, fremmede fugle¹⁸, men de møder her hverken en Brandes, Nansen eller Karin Michaëlis.

Noter

1 Pinkert, Ernst-Ullrich: Das ganze Leben wird Stoff. Spurensuche in Arthur Schnitzlers Dänemark. i: Wucherpennig, Wolf (red.): Österreich und Skandinavien. Kulturelle Beziehungen zwischen Wiener Kongreß und Erstem Weltkrieg. København og München: Text & Kontext, bd. 26.1, 2004. S.89-103.

2 Pinkert, Ernst-Ullrich: Man weiß ja nie, was man von irgendwo mitnimmt. Zu den Dänemark-Motiven in drei Werken von Arthur Schnitzler. i: Bang, Karin & Uwe Geist (red.): Åndelige Rum / Geistige Räume. Roskilde: RUC

2002, s. 244-262.

3 Det Kongelige Bibliotek, København, Håndskriftafdelingen, Signatur NKS 4656, 4.

4 Der Briefwechsel Arthur Schnitzler - Otto Brahm. Red. Oskar Seidlin. Berlin: Gesellschaft für Theatergeschichte, 1953, s.192f. - Alle oversættelser fra tysk til dansk: forfatteren i samarbejde med Sunniva Høgsberg.

5 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1917-1919. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1985, s.103.

6 Ibid., s.123.

7 Brandes, Georg und Arthur Schnitzler: Ein Briefwechsel. Red.: Kurt Bergel. Bern: Francke, 1956.

8 Schnitzler, Olga: Spiegelbild der Freundschaft. Salzburg: Residenz, 1962, s.64.

9 Bang, Karin (red.): Peter Nansen - Arthur Schnitzler. Ein Briefwechsel zweier Geistesverwandter. Roskilde: Småskrifter fra CØNK, bd. 9, 2003.

10 Samtidig kommer Brandes gennem Schnitzler i nærkontakt med den unge forfattergeneration i Wien: Hofmannsthal, Beer-Hofmann, Bahr m.fl.

11 Pinkert, Ernst-Ullrich: Zu Holger Drachmanns 60. Geburtstag: Glückwünsche aus Wien. Ein unveröffentlichter Brief Arthur Schnitzlers. I: Alan Firth (red.): Language Travels. Aalborg: Publications of the Department of Languages and Intercultural Studies, Vol. 39, 2003, s.69-78.

12 Sophus Michaëlis (1865-1932) var gift med Karin Michaëlis fra 1895-1911.

13 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1909-1912. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981, s. 363.

14 Måske var det også den danske version som Karin Michaëlis havde modtaget: Schnitzler, Arthur: Fru Beate og hendes søn. Oversat af Otto Rung. København: Erslev og Hasselbalch, 1913.

15 Fru Karin Michaelis - att. Herdis Bergström

Dosseringen 304 - Kopenhagen

8.11.916

Ærede Fru Karin Michaelis - det glæder mig meget, at De syntes om [min novelle] Beate, som er et af mine værker, der hyppigt og med særlig forkærlighed bliver misforstået. Slutningen er tilsyneladende (åbenbart af kunstneriske - ikke moralske - grunde) ikke helt igennem overbevisende (som også de velmenendes tvivl peger på). - Jeg sender Dem min tak og hilsen på et postkort - som ud fra min erfaring når mere sikkert frem til det neutrale udland end breve - selv om jeg risikerer, at De anser mig for at være mindre correct (men ligefrem kedelig) end tidligere.

På gensyn, forhåbentlig, og venlige hilsener, også fra min kone

Deres meget hengivne Arthur Schnitzler

Det Kongelige Bibliotek, København: Håndskriftafdelingen, Signatur: PALSBO, AC.

16 Jf. note 1.

17 Schnitzler, Arthur: Tagebuch 1923-1926. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1995, s.52.

18 Schnitzler, Arthur: Komödie der Verführung. Berlin: S.Fischer, 1924, s.180.